

MARC AUGÉ

A BICIKLIZÉS DICSÉRETE

DISZKRÉT SZENZÁCIÓK

MARC AUGÉ

A BICIKLIZÉS DICSÉRETE

FORDÍTOTTA
FÁBER ÁGOSTON

TYPOTEX

A fordítás a Centre national du livre
ösztöndijának segítségével készült.

A fordítás a következő kiadás alapján készült:
Marc Augé: *Éloge de la bicyclette*
© Éditions Payot & Rivages, Paris, 2008, 2010

Hungarian translation © Fáber Ágoston, 2025
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2025
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 322 9

ISSN 3004-2178

TARTALOM

A kerékpár: mítosztól az utópiáig / 7

A mítosz megélése / 13

A válság / 37

Az utópia / 59

Vissza a földre / 77

A KERÉKPÁR:
MÍTOSZTÓL AZ UTÓPIÁIG

A biciklit dicsérni csak úgy lehet, hogy közben magunkról is szót ejtünk. A kerékpár mindannyiunk múltjának részét képezi. Gyerek- és kamaszkorunk fontos időszaka volt, amikor biciklizni tanultunk. A kerékpárnak köszönhetően mind felfedeztünk valamennyit a saját testünkből, feltérképezhettük fizikai korlátainkat, és megtapasztalhattuk a biciklizéssel járó szabadságot. Amikor az én nemzedékem a bicikliről beszél, akkor óhatatlanul emlékek törnek a felszínre. De nem pusztán személyes emlékekről van itt szó; ezek az emlékek egy olyan korszakhoz, közegehez, történelemhez kötődnek, amelyen másokkal osztozunk. A második világháborút követően a kerékpársport, amely korábban igen népszerű volt, új lendületet kapott, amikor a Tour de France versenyt ismét elkezdték megrendezni. Ezt a buzgalmat a profi sport vadhajtasai

és a dopping okozta válság sem tudta megtörni. Sajnos több okból adódóan is súlyos krízisről van szó, egyebek mellett, mert az ember legbensőbb emlékeit és személyes mitológiáját érinti. De talán éppen emiatt is fog a válság rendeződni, mivel a mítoszok igen szívósak. És emellett a várospolitikai is a kerékpározás segítségére siet. Most, hogy a világra jellemző elvárosiasodás a vidékről szőtt álmokat a rendezett természeti környezet közterületeire (helyi parkokba) vagy az elképzelt természet szimulákromaiba (élményparkokba) számúzi, a kerékpározás csodája a várost ismét felfedezendő térré, de legalábbis az utazás terepévé változtatja. Ez a csoda jelentette sokáig az olyan városok vonzerejét, mint Amszterdam vagy Koppenhága, és úgy tűnik, hogy a mi várostervezőink is kezdenek hinni a csodákban, és nem minden nehézség és ügyetlenség nélkül, de mégis megpróbálnak abban a két francia városban is csodát tenni, amelyeket a leginkább gúzsba köt az autóforgalom. A Párizsban és Lyonban a lakók vagy a turisták által szabadon igénybe vehető kerékpárok arra készítetik használóikat, hogy összefussanak vagy találkozzanak egymással, étellel töltsék meg az utcákat és a tereket, és egy új várost álmodjanak meg maguknak. Csakhogy már nem '68-ban vagyunk. Ma az élet új

mederbe tereléséhez mindenekelőtt a várost kell megváltoztatni. Sok még a tennivaló, és azt, amit eddig tettek az illetékesek, nem mindig koronázta siker. Mégis az, hogy egy utópia helyet talált magának, már önmagában fontos fejlemény.

A MÍTOSZ MEGÉLÉSE

MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM

Kezdjük néhány dátummal és hivatkozással. Ezeket ömlesztve fogom felidézni, hogy érzékeltetni tudjam azokkal, akik akkor még nem éltek, mennyire sajátos időszak volt is az 1940-es évek vége. A történelem legvéresebb eseményei után, az első két atombomba ledobását követően, vagyis azután, amit nem sokkal később a terrorizmus ökonómiájának neveznek majd, Európában, amely több szempontból még ki sem lábalt a 19. századból, az emberek élni akarása minden korábbinál erősebben jutott kifejeződésre. Még létezett a munkásosztály, amely, mindannak ellenére, amit tudni lehetett vagy kellett volna a szovjet táborban elkövetett sajnálatos eseményekről vagy bűnökről, továbbra is hitt abban, hogy a szocializmusnak van jövője. A kerékpárban, amely nélkülözhetetlen közlekedési eszköz volt a leg-

szegényebbek számára, ugyanakkor egyben az álmodozás és a szökés szimbóluma is, annak a helyzetnek a bizonytalansága öltött testet, amelyben a jelen nehézségeit még a jövő ígéreteihez volt szokás mérni. Vittorio De Sica *Biciklitolvajok* című filmje 1948-ban készült, Tati *Kisvárosi ünnepe* pedig 1949-ben. Ugyanebben az évben Fausto Coppi, a pályakerékpározás világbajnoka megnyerte a Giro d'Italiát és a Tour de France-t is. Az olasz neo-realizmus egyik első remeke, a *Biciklitolvajok* egy munkanélküli férfi tekergését és kalandjait mutatja be Róma külvárosában; a férfi plakátragasztóként talál munkát, amihez kerékpárra van szüksége, a sajátja azonban zálogházba került. A felesége három váltás ágyneműért cserébe mégis ki tudja váltani. A film egyetlen nap eseményeit mutatja be: ellopják a férfi kerékpárját, ő pedig a tolvaj nyomába ered, majd mivel elkergetik arról a környékről, ahol a tolvaj lakik, maga is elköt egy biciklit. Ezt követően viszont elkapják, a nap pedig a szégyen és a reményvesztettség érzésével zárul. A *Kisvárosi ünnep* egy francia vidéki helyszínen játszódó börtölnovella. A Jacques Tati által alakított postás történetéből hiányzik a tragikum. A főszereplő esetlenül csetlik-botlik, a környezete kedvesen elszórakozik rajta, és alapvetően után-

zás az élete. Ugyanúgy alakítja a postást, ahogyan Sartre kávéházi pincére a kávéházi pincért játsz-sza, bicikliversenyzővé vedlik át, mikor a helyi kerékpárversenyen egymással versengő fiatal férfiak mezőnye elszáguld mellette, vagyis mindent azért csinál, hogy mások észrevegyék, de valójában senki sem foglalkozik vele. Valamiképpen a magány és a nyomorúság testesül meg benne, de nem bántó, inkább humoros formában. Fiatalkorában Fausto Coppi egy hentesüzletben dolgozott, és kerékpárral vitte házhoz az árut, akárcsak valamivel később Bobet a kenyeret és a croissant-t a családi pékségből. Gyerekkori álmát valóra váltva Coppiból bicikliversenyző lett, és Gino Bartali „vízhordójaként” kezdte meg versenyzői karrierjét, mielőtt barthes-i értelemben véve „tökéletes hőssé” vált volna, azzá a bajnokká, akiről egész nemzedékek álmodtak, miután egyszerre volt meg benne a bátorság, az intelligencia, a tűz és a megpróbáltatások tapasztalata. Néhány év leforgása alatt eljutott a neorealizmus közhelyeitől a mítosz csillogásáig. A mítosz ugyanakkor politikai mítoszt is jelentett, mivel a konzervatív Bartalival, a kereszténydemokraták bálványával szemben Coppi a nép egyszerű gyermekeként tűnt fel, akit a baloldali sajtó a vállán hordozott, és aki

emellett egy házasságtörés romantikus kalandjával is a maga fejére vont a Vatikán haragját.

Ez idő tájt egész Franciaország jókat derült Bourvil 1947-es *Biciklin* című, kissé pajzán dalán, amely meglehetősen gyermetegségével a falusi humor „gall” hagyományába illeszkedett, vicces és parodisztikus formában mégis felbukkant benne a kerékpározás legendáriumának összes mítikus témája, a kerékpár, a versenyző és a Tour de France:

...Egyszer csak élém szárnyal

Egy lány szép pofikával

Kerékpáron.

[...]

– Hát maga hova siet, a lányok után?

– Ezúttal nem a lányokat hajkurásznom...

[...]

Részt vett a Touron?

A Tour de France-on.

Nem, de sokszor küldtek el a francba.

Ahhoz, hogy egy mítosz megszülethessen, elengedhetetlen, hogy a történelem a háttára vegye, hogy az emberek felismerjék benne annak magasabb formáját, amit maguk is átélnek. Így tehát

nem meglepő, hogy a kerékpár és a sportág bajnokai valamiképpen a populáris kultúra részeivé váltak a második világháború előtti időszakban, a fizetett betegszabadság széles körű elterjedésének idején, vagyis 1936–37–38 körül, amikor biciklik és tandemek árasztották el Franciaország utcáit és országútjait, valamint a világháborút követő években, amikor a munkások jelentős része megint kerékpárral járt dolgozni.

Annak, hogy ez a kultusz Franciaországban látványosan még hamarabb is megrendült, mint más európai országokban, kétségtelenül az lehet az oka, hogy a hétköznapi és a mítosz közötti kapcsolat nagymértékben meglazult, ha ugyan teljesen fel nem bomlott. Azáltal, hogy az élet és a munka terei eltávolodtak egymástól, valamint azzal, hogy az autó tömegesen elterjedt, a kerékpározásra már csak sportként vagy szabadidős tevékenységként tekinthetünk. A „bringa” vasárnap kerül elő; akadnak még fiatalok, akik bajnoki karrierről ábrándoznak, de ma már legfeljebb csak mutatóban láthatunk francia győzteseket. A pályakerékpározás, amely már Toulouse-Lautrecet is lenyűgözte a 19. század végén, amikor Tristan Bernard volt a Buffalo velodrom sportigazgatója (gondoljunk például Toulouse-Lautrecnek a *Zimmerman*

és kerékpárja című rajzára), ez a sportág, amely oly népszerű volt a második világháború előtt (Claude Autant-Lara 1939-ben rendezett *Betörők* című filmjében Arletty, Michel Simon és Fernandel a téli velodromban, a Vél' d'Hiv'-ben találkoznak) és közvetlenül utána, többek között a hatnapos pályakerékpár-versennyel együtt, ma már nem számít figyelemre méltó sporteseménynek abban a társadalomban, amely pedig amúgy szomjazza a látványosságokat. A „drótszamár” mára nem ugyanaz, mint egykoron volt. A Párizs–Roubaix verseny, másképpen: „az északi pokol” sokat veszített vonzerejéből, amikor az észak-franciaországi ipari centrumok hanyatlani kezdtek. A Bordeaux–Párizst 1988-ban megszüntették. A regionális körversenyek, mint például a Tour de l'Ouest, régóta nem léteznek, noha egykoron a leghíresebb versenyzőknek sem derogált ezeken rajthoz állniuk és győzedelmeskedniük. Legalábbis Franciaországban az emberek már alig-alig tanúsítanak érdeklődést az olyan neves és patinás versenyek iránt, mint a Liège–Bastogne–Liège, a Milánó–San Remo vagy a Tour de Lombardie. Noha a Tour de France még napjainkban is tömegeket vonz, a többi kerékpárverseny – Bobet, Anquetil és Hinault hazájában – nem tudta meg-

őrizni néhány évtizeddel korábbi fényét, ami sem az észak-európai országokban, sem pedig Olasz- vagy Spanyolországban nem történt meg, ezekben az országokban ugyanis a kerékpár (bizonyos foglalkozásokhoz kötődően) népi, mindennapi és funkcionális közlekedési eszközként mind a mai napig sokkal inkább jelen van, mint nálunk. A franciák azért nem nyernek manapság versenyeket, mert a mítosz hanyatlani kezdett, nem pedig fordítva. Mára csak a Tour de France maradt fenn, amely egészen az 1980-as évekig olyannyira jelentős helyet foglalt el a franciák képzeletvilágában, hogy még a mai harmincasokat is sokkolná, ha a verseny fölött lebegő Damoklész-kard lesújtana, a verseny pedig eltűnne a föld színéről, magával sorodva ezen emberek személyes mitológiájának egy részét. Mivel azonban a mítosz szavakban is testet ölt, bizonyosak lehetünk benne, hogy a Tour de France útvonala mentén most is átörökítődik belőle valami egyik nemzedékről a másikra, és még ha meg is szűnne a verseny, időbe telne, mire nyomai kitörlődnének a kollektív emlékezetből. A Tour de France az általa táplált illúziókkal együtt a *par excellence* megtestesülése annak, amit „emlékezethelynek” szokás nevezni.